

С. Вискушенко

(Житомир)

СПЕЦИФІКА КОНЦЕПТУ ЯК МЕНТАЛЬНОГО ЯВИЩА В МЕЖАХ ТЕРМІНОЗНАВСТВА ТА ТЕОРІЇ ФАХОВИХ МОВ

Статтю присвячено дослідженню концепту як центрального поняття лінгвокогнітивного напрямку вивчення термінологічної лексики. Увагу зосереджено на узагальненні та систематизації існуючих головних підходів сучасного термінознавства до вивчення поняття «концепт». В роботі розглянуто вагомі характеристики концепту певної фахової мови.

Ключові слова: *концепт, лінгвокогнітивний підхід, фахова мова.*

The given article is devoted to the research on the theory of the linguo-cognitive approach within the terminology studies. The special attention is drawn to the generalization and systematization of the major modern linguistic approaches to the notion "concept". The article highlights the information about the basic theories which are considered to be essential in the contemporary terminology studies. The paper focuses on the definition of the fundamental notion of the research, namely "concept". The significant regard is paid to the main features of the notion "concept" within the professional languages. There has been offered the definition of the notion "concept". The results of the research can serve as the theoretical and practical basis for the further study of the linguo-cognitive approach within the terminology studies.

Key words: *concept, linguo-cognitive approach, professional language.*

На сучасному етапі розвитку термінознавства увагу широкого кола науковців привертає нова хвиля досліджень лінгвокогнітивних аспектів терміносистем різних фахових мов. Незважаючи на плідну розробку теорії когнітивної лінгвістики у вітчизняній науці, один з основних її термінів –

«концепт» – має різне, а часом і протилежне трактування. Це призводить до теоретичних непорозумінь. Як наголошує А. М. Приходько, «така термінологічна розбіжність свідчить не стільки про відсутність єдності точки зору щодо природи і функцій концепту, скільки про багатство його ознак і властивостей, що їх знову і знову відкриває суб'єкт-дослідник» [8, с. 46].

У нашому дослідженні ми не ставимо перед собою завдання детального аналізу різноманітних трактувань вищезазначеного феномену. Вважаємо за потрібне представити тільки базові позиції дослідників з означеної проблематики та підкреслити ті, які лежать в основі наших бачень.

Ґрунтовний теоретичний та практичний внесок в обґрунтування ключових теоретичних засад лінгвокогнітивного напрямку в межах термінознавства та теорії фахових мов, на які ми спираємося у своєму дослідженні, можна знайти в працях К. Я. Авербуха, М. М. Володіної, О. І. Голованової, В. З. Дем'янкова, Л. В. Івіної, В. М. Лейчика, Л. О. Манерко, С. Л. Мішланової, В. Ф. Новодранової та багатьох інших мовознавців.

Мета статті полягає в уточненні визначення поняття «концепт», а також з'ясуванні його специфіки в межах термінознавства та теорії фахової мови.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що незважаючи на стійкий інтерес мовознавців до вивчення когнітивних аспектів терміносистем різних фахових мов, навряд чи можна сьогодні говорити про існування завершеної загальної лінгвокогнітивної концепції у межах сучасного термінознавства.

Концепт вивчають під різним кутом зору: *культурологічним* – дослідження концептів як елементів культури, спираючись на дані різних наук; *лінгвокультурологічним* – дослідження названих мовними одиницями концептів як елементів національної лінгвокультури в їх зв'язку з національними цінностями й особливостями цієї культури; *логічним* – аналіз концептів логічними методами без прямої залежності від їхньої мовної форми; *семантико-когнітивним* – дослідження лексичної та граматичної

семантики мови як засобу доступу до змісту концептів, їх моделювання від семантики мови до концептосфери; *філософсько-семіотичним* – досліджуються когнітивні основи знаковості [7, с. 16].

Як було зазначено вище, у сучасній лінгвістиці набули поширення різні підходи до визначення поняття «концепт». Так, М. М. Болдирев підкреслює, що концепт є ідеальною сутністю, яка формується у свідомості індивіда з його досвіду, діяльності, мисленнєвих операцій з уже існуючими концептами, які призводять до виникнення нових, з мовного спілкування та самостійного пізнання значень мовних одиниць, які засвоює людина, що забезпечує збереження та передачу отриманих знань [2, с. 22-25]. С. С. Балашова характеризує концепт як елементарну когнітивну одиницю для організації та збереження інформації в довготривалій пам'яті [1, с. 335]. С. А. Жаботинська визначає концепт як «пакет» інформації, котрий репрезентується в одиницях мови та мовлення [3, с. 5], «квант знання», який міститься не тільки в мові, а й у мисленні індивіда [4, с. 255-256]. З. Д. Попова, І. А. Стернін денотують концепт як ментальну одиницю, квант структурованого знання, яке формується у свідомості індивіда головним чином на основі перцепції, візуально-чуттєвих образів [7, с. 34]. У нашому дослідженні ми поділяємо думку цих науковців, згідно з якою «концепт» трактується як дискретне ментальне утворення, яке є базовою одиницею мисленнєвого коду людини, що має відносно впорядковану внутрішню структуру, є результатом пізнавальної (когнітивної) діяльності суспільства й несе комплексну, енциклопедичну інформацію про відображуваний предмет чи явище, про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю та відношення суспільної свідомості щодо певного явища чи предмета [7, с. 34].

Поняття «концепт» вивчається в рамках термінознавства та теорії фахових мов як засіб категоризації та пізнання оточуючого світу. Так, Г. Піхт розглядає концепт як одиницю мислення, знання та пізнання [9, с. 7]. У свою чергу, В. Сміт вказує, що концепт варто визначати як «квант» знання, який є основою нашого сприйняття певної ділянки дійсності [10, с. 2]. Таким чином,

концепт розглядається як одиниця для організації та збереження інформації. Головною диференціальною рисою концепту в межах будь-якої фахової мови є те, що його формування в мисленні відбувається насамперед як відображення наукової та виробничої сфер дійсності. Такий концепт демонструє найзагальніші, суттєві ознаки об'єкта чи явища, результат раціонального відтворення та осмислення. Таким чином, концепт у рамках конкретної фахової мови розуміється як самодостатній когнітивний образ, що формується в процесі фахової підготовки спеціаліста в тій чи іншій галузі наукової діяльності, як на основі його індивідуально-особистісного досвіду, так і об'єктивованого в наукових працях спеціального наукового знання, яким послуговуються фахівці певної галузі [5, с. 123]. Вважаємо за потрібне підкреслити, що в якості мовного матеріалу, який представляє наукове знання, виступають наукові праці, фахові тексти, монографії певної галузі знання чи професійної діяльності.

Аналіз лінгвістичної літератури із зазначеної проблематики [5; 7; 5; 8; 9] дозволив виділити такі, на нашу думку, вагомі характеристики концепту певної фахової мови:

1) відображення фахового наукового знання, яке було отримане в результаті науково-дослідної діяльності;

2) значною мірою позбавлення двозначності, експресивності та емоційної конотації, оскільки наукове знання, яке формує концепт, характеризується точністю, чітким розмежуванням понять;

3) обмеженість свідомістю носіїв. У своєму мовному відображенні він розкриває риси, які притаманні фахівцям певної галузі знань чи професійної діяльності, що обумовлює специфічне в його структурі та змісті;

4) ґрунтування на наукових знаннях, які були отримані та закріплені як результат мисленнєвої діяльності та комунікації фахівців у процесі зародження нових концепцій представників різних наукових традицій. Тому концепт розглядається як універсальний образ, тобто такий, що відображає

когнітивний процес, який є єдиним для переважної кількості фахівців певної галузі знання чи професійної діяльності;

5) певною мірою регульованість, він твориться вченими, використовується для опису природи, явищ, об'єктів і предметів певної галузі науки;

6) концепт – така багатомірна сутність, яка має польову структуру, що включає в себе ядро – суть/сутність наукового поняття (словникові значення та наукові дефініції слова-вербалізатора концепту), приядерну зону – основні поняття, які розкривають зміст концепту (синоніми, антоніми, які прояснюють зміст концепту, словосполучення зі словом-вербалізатором, у яких формуються додаткові смисли концепту) і периферію – асоціативно-образні репрезентації (вербалізовані описи образів, фреймів, сценаріїв, «Я-схем», символів, асоціацій, характерних для певного концепту).

Це доволі неповний перелік характеристик концепту, який було укладено шляхом консолідації та узагальнення існуючих дослідницьких пошуків фахівців. Звичайно, цей список не є ідеальним і залишається відкритим, але разом із тим, дає поштовх для роздумів щодо подальших пошуків інших властивостей концепту в рамках уже запропонованих.

Таким чином, під *концептом* розуміємо базову дискретну ментальну одиницю мисленневого коду фахівця певної галузі знання чи професійної діяльності з відносно впорядкованою внутрішньою структурою, яка відображає знання та досвід індивіда й наукової спільноти в цілому та несе комплексну, енциклопедичну інформацію про відображуваний предмет чи явище, про інтерпретацію цієї інформації свідомістю фахівців, їх відношення щодо означеного явища чи предмета.

Підсумовуючи вищезазначене, іншими словами, концепт представляє собою одиницю, спираючись на яку індивід створює своє уявлення про світ.

Список літератури

1. Балашова С. С. Лінгвокультурний концепт як одиниця дослідження /

С. С. Балашова // Сучасні дослідження іноземної філології : зб. наук. праць. – Ужгород : ТВО “Папірус-Ф”, 2006. – Вип. 4. – С. 332-340.

2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : [курс лекций по английской филологии] / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбов. гос. ун-та, 2000. – 123 с.

3. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика : принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лінгвістичні студії. – Черкаси : Сіяч, 1997. – Вип. 2. – С. 3-11.

4. Жаботинская С. А. Концепт / домен : матричная и сетевая модели / С. А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – Симферополь : Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, 2009. – Т. 1, № 168. – С. 254 – 259.

5. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : [монографія] / В. Л. Іващенко. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.

6. Науменко Л. П. Сучасний англомовний бізнес-дискурс в комунікативно-прагматичному та концептуальному висвітленні : [монографія] / Л. П. Науменко. – К. : Логос, 2008. – 360 с.

7. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.

8. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

9. Picht H. The Concept in Terminology – a Unit of Thought, Knowledge or Cognition? / H. Picht // Научно-техническая терминология: науч.-техн. рефератив. сб. – Москва, 2003. – Вып. 2. – С. 4-9.

10. Smith V. Copenhagen working papers in LSP. The literal meaning of lexical items some theoretical considerations on the semantics of complex and transferred Nominals. 7-1999/2000. – P. 2.

